

ЦУРКАН-САЙФУЛІНА Ю. В.

доктор юридичних наук, професор
завідувач кафедри теорії та історії
держави і права

*(Чернівецький навчально-науковий
юридичний інститут*

Національного університету

«Одеська юридична академія»)

ORCID ID: 0000-0003-3125-4655

БАРАБАШ О. О.

доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри загально-правових
дисциплін

(Інститут права

Львівського державного

університету внутрішніх справ)

ORCID ID: 0000-0003-2666-9696

УДК 340.1

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2024.1.2.39>**ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ
ЗАОХОЧУВАЛЬНИХ НОРМ ПРАВА ТА ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИ**

Стаття присвячена визначенню правової політики держави в контексті заохочувальних норм права та правової культури особи. Зазначено, що шлях, який обрала Україна, рухаючись до побудови правової, демократичної і соціальної держави, нерозривно пов'язаний з формуванням правової політики, як складової державної політики. Саме правова політика, покликана закласти відповідне підґрунтя для створення та застосування норм права, започаткування стратегії і тактики розвитку належної правової системи, яка спрямована на адаптацію норм права, що містять світові стандарти перевірені часом, насамперед, у сфері захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

Підкреслено, що така правова політика також повинна ґрунтуватись і на кращих традиціях українського народу, його культурній спадщині, яку потрібно розвивати та примножувати. Натомість, варто розуміти, що правова політика є багатомірною категорією, яка включає не лише правовий аспект, а й безпосередньо і тісно пов'язана з політикою, економікою, соціальною сферою, публічною діяльністю та відповідальністю органів влади, громадянським суспільством тощо. Отож, в умовах, яких нині знаходиться наша держава, формування належної правової політики становить важливий пріоритет, з огляду на європейський вектор розвитку України.

Зроблено висновок про те, що правова політика є тим універсальним інструментом і комплексним засобом, що дозволяє ефективно захищати та гарантувати права і свободи людини і громадянина. Водночас, для реалізації правової політики важливим є досягнення належного рівня правової культури особи, що складає цілісну правову культуру суспільства. Належний рівень правового виховання, а також прийняття норм, які заохочують правомірну поведінку, вочевидь, є тими чинниками, які слугують каталізаторами правової політики, що реалізується державою.

Ключові слова: політика держави, правова політика, правова культура, право, заохочувальні норми права, правова держава, правосвідомість, правовий нігілізм, правова система.

Tsurkan-Saifulina Yu. V., Barabash O. O. Determination of the legal policy of the state in the context of the incentive norms of the law and the legal culture of the person

The article is devoted to the definition of the legal policy of the state in the context of encouraging norms of law and the legal culture of the individual. It is noted that the path chosen by Ukraine, moving towards the construction of a legal, democratic and social state, is inextricably linked with the formation of legal policy as a component of state policy. It is the legal policy, which is designed to lay the appropriate foundation for the creation and application of legal norms, the initiation of strategies and tactics for the development of an appropriate legal system, which is aimed at adapting legal norms containing time-tested world standards, primarily in the field of protection of human rights, freedoms and interests and citizen

It is emphasized that such a legal policy should also be based on the best traditions of the Ukrainian people, its cultural heritage, which needs to be developed and multiplied. Instead, it is worth understanding that legal policy is a multidimensional category that includes not only the legal aspect, but is also directly and closely related to politics, economy, social sphere, public activity and responsibility of authorities, civil society, etc. Therefore, in the conditions in which our state is now, the formation of an appropriate legal policy is an important priority, given the European vector of Ukraine's development.

It was concluded that the legal policy is the universal tool and complex means that allows to effectively protect and guarantee the rights and freedoms of a person and a citizen. At the same time, for the implementation of legal policy, it is important to achieve the appropriate level of legal culture of an individual, which constitutes the integral legal culture of society. The appropriate level of legal education, as well as the adoption of norms that encourage lawful behavior, are obviously the factors that serve as catalysts for the legal policy implemented by the state.

Key words: *state policy, legal policy, legal culture, law, encouraging norms of law, rule of law, legal consciousness, legal nihilism, legal system.*

Постановка проблеми. Шлях, який обрала Україна, рухаючись до побудови правової, демократичної і соціальної держави, нерозривно пов'язаний з формуванням правової політики, як складової державної політики. Саме правова політика, покликана закласти відповідне підґрунтя для створення та застосування норм права, започаткування стратегії і тактики розвитку належної правової системи, яка спрямована на адаптацію норм права, що містять світові стандарти, насамперед, у сфері захисту прав, свобод та інтересів людини і громадянина.

Вочевидь, така правова політика також повинна ґрунтуватись на кращих традиціях українського народу, його культурній спадщині, яку потрібно розвивати та примножувати. Натомість, варто розуміти, що правова політика є багатовимірною категорією, яка включає не лише правовий аспект, а й безпосередньо і тісно пов'язана з політикою, економікою, соціальною сферою, публічною діяльністю та відповідальністю органів влади, громадянським суспільством тощо. Отож, в умовах, яких нині знаходиться наша держава, формування належної правової політики становить важливий пріоритет, з огляду на європейський вектор України.

Стан дослідження проблеми. Питання правової політики, правової культури, правової свідомості, місця і ролі права та його норм є ключовими питаннями, що потребують постійної уваги до їх розуміння. Вагомою основою для дослідження вказаних питань стали праці відомих українських вчених, з-поміж яких М. О. Баймуратов, О. О. Барабаш, Ю. Г. Барабаш, Д. М. Белов, Ю. М. Бисага, І. М. Жаровська, М. С. Кельман, В. Б. Ковальчук, А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, Л. Я. Коритко, В. О. Котюк, І. Й. Магновський, В. С. Макаруч, О. В. Марцеляк, М. П. Орзіх, В. Ф. Погорілко, І. М. Погребний, П. М. Рабінович,

М. В. Савчин, О. В. Скрипнюк, С. С. Сливка, В. Я. Тацій, Ю. М. Тодика, О. Ф. Фрицький, Ю. С. Шемшученко, Л. В. Ярмол та ін.

Мета статті полягає у дослідженні змісту та сутності правової політики держави через призму заохочувальних норм права та правової культури особи.

Виклад основного матеріалу. В силу змін, які відбуваються в світі, пов'язаних з глобальними та регіональними процесами, національні держави переглядають свої позиції і напрями суспільного розвитку. У цьому процесі подаються нові погляди на політику, яка формується в державі та всі елементи, що є її ключовими складовими. З огляду на це варто звернути увагу на правову політику, яка відображає аспекти ролі права, його змісту, спрямованості, впливу, природи правових норм, що приймаються в державі.

Актуальним напрямом визначення правової політики держави, уявлення про її зміст та сутність є аналіз підходів до розуміння цієї категорії, що сформувались в науковому середовищі загалом, а також звернення уваги на такі аспекти, які пов'язані з питаннями заохочувальних норм права та правової культури особи.

На думку Р. Луцького, політика держави реалізується через правову сферу, здійснюючи правовий вплив на суспільні відносини. Правова політика держави відзначається не тільки самим процесом здійснення впливу на суспільні відносини, а також і можливістю його спричинення. Для того, щоб даний вплив був дійсно ефективним і сприяв досягненню позитивного результату – розбудові правової держави та громадянського суспільства в Україні – необхідно встановити зв'язок між правом і політикою в аспекті розуміння правової політики як суспільного явища [1, с. 51-55].

Науковець висловлює думку, що під поняттям правова політика розуміється «науково обґрунтовану, послідовну і системну діяльність державних і муніципальних органів по створенню ефективного механізму правового регулювання щодо цивілізованого використання юридичних засобів в досягненні таких цілей, які найбільш повно забезпечують права і свободи людини і громадянина, зміцнення дисципліни, законності і правопорядку, формування правової держави, високого рівня правової культури і життя суспільства та особистості». Вона розглядається як діяльність, пов'язана з правом, складається з певних напрямків і виражається в певних правотворчих, правозастосовних, правоінтерпретаційних формах [1, с. 51-55].

Правова політика, як зауважує О. В. Минькович-Слободяник, будучи засобом демократичних перетворень суспільства, здатна формувати і в перспективі досягати цілей стратегічного характеру: 1) створювати і розвивати основи правової держави і громадянського суспільства; 2) регулювати складні відносини між суспільством і державою; 3) реально забезпечувати права і свободи людини і громадянина [2, с. 56].

Вчена вважає, що здійснення правової політики створює сприятливі умови для правової держави реалізувати принцип єдності природного та позитивного права, закріпленого в Конституції України. З огляду на це, вона підкреслює, що положення та вимоги природного права набувають юридичної сили, стають правовими явищами лише після того, як отримують закріплення як норми чинного позитивного права. Природне право нездійсненне без позитивного, а сила останнього коріниться в праві природному. З цього випливає, що єдність природного та позитивного права може бути забезпечено засобами правової політики [2, с. 60].

Варто погодитись з думками І. Жаровської, яка вважає, що напрям євроінтеграції та демократизації визначає правову політику держави. Визнання людини найвищою соціальною цінністю, втілення доктрини конституціоналізму, верховенства права, захисту прав та свобод громадян, межі функціонування державної влади, усунення бюрократії та корупційності, конкурентноспроможної економіки держави, мирний спосіб вирішення конфліктів зовнішньої та внутрішньої природи, екологічна безпека – це все вказівники сучасної правової політики цивілізованих держав [3, с. 47].

Вчена вважає, що значення правової політики держави щоразу зростає. Її обумовлюють такі чинники:

- потреба організаційно та нормативно забезпечити економічну, політичну, соціальну сферу співжиття людей;
- необхідність упорядкування правової інформації;
- встановлення єдиних напрямків розвитку державного, публічного та правового простору;
- необхідність становлення правопорядку в державі та забезпечення демократичних аксіологічних патерн;
- встановлення єдиної державницької ідеології;
- розвиток правової культури та правосвідомості суспільства [3, с. 49].

Правова політика є основним видом політики загалом, оскільки через неї відбувається державно-вольове спрямування розвитку держави у всіх сферах суспільних відносин. Правова політика цивілізованих народів повинна відповідати аксіологічним принципам верховенства права, демократизму, гуманізму, законності, узгодженості інтересів окремого індивіда, суспільства та держави тощо. Пріоритетне значення правової політики держави зумовлене: потребою організаційно та нормативно забезпечити економічну, політичну, соціальну сферу співжиття людей; необхідністю упорядкування правової інформації; встановленням єдиних напрямків розвитку державного, публічного та правового простору; необхідністю встановлення правопорядку в державі та забезпечення демократичних аксіологічних патерн; встановленням єдиної державницької ідеології; розвитком правової культури та правосвідомості суспільства [3, с. 50].

Згадувана нами, О. В. Минькович-Слободяник, підкреслює, що правова політика в своєму потенціалі має можливість забезпечити формування правової держави на розроблених нею засадах з урахуванням реалій української дійсності. До числа найбільш важливих принципів можна віднести: 1) легітимність державної влади; 2) взаємну відповідальність держави і особистості; 3) поділ влади; 4) високий рівень законності; 5) єдність природного та позитивного права [2, с. 59].

Натомість, І. М. Луцький, А. І. Луцький, М. І. Луцький та О. М. Каленюк, вважають, що форми реалізації правової політики можна визначити як сукупність об'єктивно виражених, взаємозалежних відносин, урегульованих на основі права за допомогою політичних засобів, прийомів для досягнення конкретних цілей формування й розвитку правової, соціальної, демократичної держави, правління права й верховенства закону [4, с. 44].

Як вважає М. М. Почтовий, правова політика держави покликана забезпечити процес розбудови правової держави в Україні, тому що він не може відбуватися стихійно; для правової сфери також потрібні стратегія, логіка і система дій. Відсутність чіткої правової політики держави призводить до негативних результатів: закони приймаються без визначеної системи, в надії на ідеальні ситуації, часто вони розраховані на найвищий рівень правової культури, орієнтовані на нехарактерну для нашої держави свідомість суб'єктів правовідносин, які добровільно, ні хвилини не вагаючись, будуть виконувати їх приписи [5, с. 13].

Безперечно, у цьому контексті йдеться про рівень правової культури в українському суспільстві, що сьогодні, на жаль, не завжди є достатнім та бажаним.

На думку І. Шаравари, правова культура передбачає відповідні знання людьми певних положень чинного законодавства, порядку його реалізації, уміння користуватися цими знаннями при застосуванні норм права, їх виконанні. Розрізняють правову культуру суспільства загалом і правову культуру особистості. Причому ці два поняття є взаємозалежними. Чим більше освічених у правовому аспекті особистостей є у суспільстві, тим вищою буде правова культура цього суспільства. Правова культура особистості, будучи компонентом правової культури суспільства, виражає ступінь і характер розвитку суспільства, так чи інакше забезпечує соціалізацію особистості та правомірну діяльність особи [6, с. 9].

У цьому контексті варто підтримати думку С. В. Зубчевської, яка вважає, що правові знання і правова культура мають стати обов'язковими складниками загальної підготовки випускників закладів вищої освіти. Без знання й усвідомлення правових норм, які регулюють сферу діяльності, без сформованої правової відповідальності фахівці різних галузей не

можуть орієнтуватися у проблемах сучасного соціально-політичного життя у країні, використовувати способи діяльності й моделі поведінки, що відповідають чинному законодавству держави, робити свідомий вибір та застосовувати правові технології ухвалення індивідуальних і колективних рішень [7, с. 34].

Організаційними засобами підвищення рівня правової культури суспільства та окремих особистостей є: розвиток правової освіти і правового виховання населення; належне забезпечення його інформацією про чинне законодавство і практику його застосування; боротьба з правовим нігілізмом; видання юридичної енциклопедичної та словникової літератури, коментарів чинного законодавства; розширення правознавчих досліджень тощо [8, с. 58].

Водночас, О.О. Сидоренко, А.В. Кухарчук та О.Р. Ткаченко, також вважають, що сучасний стан української правової культури можна охарактеризувати як кризовий, адже відбувається пошук раціональних орієнтирів. У такому випадку варто віднайти способи зміни ситуації та її удосконалення. Вони вважають, що покращення знань із галузі права дасть змогу вплинути на рівень правової культури в суспільстві і тим самим сприятиме ефективному демократичному розвитку побудови правової України. Тобто найважливішими чинниками формування високого рівня правової культури молоді є правове виховання та освіта [9, с. 63].

Отже, правова культура – це система правових цінностей, що відповідають рівню досягнутого суспільством правового прогресу і відображають у правовій формі стан свободи особи та інші соціальні цінності. Отже, проблеми розвитку громадськості, демократичної правової держави безпосередньо пов'язані з рівнем правосвідомості і правової культури кожної особистості зокрема та суспільства загалом, що надалі гарантуватимуть верховенство права. А це є можливим за умов формування якісно нової системи правового виховання та освіти, орієнтованих на поширення правових знань, виховання, поваги до законів, позбавлення або мінімізації правового нігілізму, тобто того, що традиційно пов'язують із високим ступенем розвитку правової культури.

Сучасний етап державного будівництва незалежної, демократичної, соціальної та правової держави в Україні, суспільство якої вибрало європейський шлях, вимагає забезпечення розвитку правового мислення, з належним рівнем правової культури всіх суб'єктів суспільних відносин, адже без цієї принципової умови неможливо розвинути правову систему України.

Саме правова культура є одним із головних чинників демократизації суспільства, що характеризує правосвідомість та поведінку людини з огляду на рівень і зміст її правового виховання, соціальної активності, юридичної підготовки та загальноосвітнього рівня. Як одне з культурних надбань людства вона постійно має вдосконалюватись [9, с. 64].

Водночас, підтримуємо позицію, яку висловлює Т. О. Тимчук, стосовно того, що механізм формування правової культури в нашій державі має передбачати також вдосконалення законодавства України шляхом приведення його у відповідність до європейських стандартів у галузі прав людини [8, с. 58]. У цьому контексті важливим є формування та прийняття заохочувальних норм права, які дають змогу досягти бажаної, правомірної поведінки.

Натомість варто погодитись з думками В. М. Тернавської, що сьогодні проблеми правової політики вирішуються у вузьких колах політиків, які за дорадчої участі правознавців – теоретиків і практиків визначають загальний вектор розвитку національної правової системи. Натомість громадянське суспільство активно вимагає своєї безпосередньої участі у формуванні конституційно-правової політики держави, оскільки прагне відповіді на низку важливих питань, зокрема якими будуть вектори розвитку євроатлантичної інтеграції, а також соціальної та економічної реформ в аспекті впливу євроінтеграційних процесів [10, с. 78].

Отже, правова політика як складова частина загальнодержавної політики, на думку вченої, може формуватися і здійснюватися від імені держави всіма суб'єктами права законодавчої ініціативи, а також органами місцевого самоврядування, які прагнуть реалізувати свої власні цілі і задачі шляхом послідовного використання правових засобів. У формуванні цієї політики також беруть участь інститути громадянського суспільства, зокрема політичні

партії, громадські організації, рухи, об'єднання, науково-дослідні установи, а також громадяни, але не безпосередньо, а через офіційні канали та інститути, а також через пресу за допомогою інституту лобізму.

Окрім того, вчена вважає, що у системі суб'єктів правової політики визначальна роль у формуванні правової політики належить главі держави, оскільки за наявності сильної президентської влади – пропрезидентської більшості у парламенті та пропрезидентського уряду – саме Президент де-факто формує вектори внутрішньої та зовнішньої політики держави, у тому числі й правової політики [10, с. 78], з чим важко не погодитись.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище можемо констатувати, що формування належної правової політики є нагальним питанням держави, яка неухильно тримає напрям на європейські цінності, що мають у своїй основі принцип людиноцентризму. З огляду на це, можна стверджувати, що правова політика є тим універсальним інструментом і комплексним засобом, що дозволяє ефективно захищати та гарантувати права і свободи людини і громадянина.

Водночас, для реалізації правової політики важливим є досягнення належного рівня правової культури особи, що складає цілісну правову культуру суспільства. Належний рівень правового виховання, а також прийняття норм, які заохочують правомірну поведінку, вочевидь, є тими чинниками, які слугують каталізаторами правової політики, що реалізується державою.

Список використаних джерел:

1. Луцький Р. Теоретико-правова характеристика поняття правова політика держави. *Правова політика України: історія та сучасність*: матеріали IV Всеукраїнського науково-практичного семінару (м. Житомир, 6 жовтня 2023 року). Житомир. 2023. С. 51–55. URL: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/51.pdf>
2. Минькович-Слободяник О. В. Правова політика як чинник функціонування правової держави. *Держава і право*. 2012. Вип. 57. С. 56–60.
3. Жаровська І. Правова політика держави (теоретико-правовий аналіз). *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. № 4 (28). С. 47–51.
4. Луцький І. М., Луцький А. І., Луцький М. І., Каленюк О. М. Реалізація основних форм правової політики в Україні. *Економіка та держава*. 2008. № 4. С. 44–45.
5. Почтовий М. М. Об'єкт правової політики держави у загальній теорії держави і права: зміст, структура та класифікація. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2014. № 3. С. 12–14.
6. Шаравара І. Правова свідомість та правова культура в Україні: проблеми їх формування. *Jurnalul Juridic Național: Teorie Și Practică*. 2015. Iunie. С. 9–12.
7. Зубчевська С. В. Правова культура як запорука формування правової відповідальності молоді. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2019. № 67. Т. 1. С. 34–38.
8. Тимчук Т. О. Правова культура: поняття, сучасний стан та перспективи розвитку в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 2. С. 56–59.
9. Сидоренко О. О., Кухарчук А. В., Ткаченко О. Р. Правова культура: поняття, склад та її стан в Україні. 2021. № 4. *Юридичний науковий електронний журнал*. С. 62–64.
10. Тернавська В. М. Конституційно-правова політика України та її суб'єкти. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2019. № 6. С. 77–80.

